

УДК 338.439.5:636.4:330.342.21

Ю. В. Премудрий,

аспірант, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-4825-6084>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.16.214

МОДЕЛЬ "НЕДОСКОНОЛОЇ КОНКУРЕНЦІЇ" НА РИНКУ СВИНАРСТВА: ПРИКЛАД УКРАЇНИ

Yu. Premudryi,

Postgraduate student, Tavria State Agrotechnological University named after Dmytro Motorny

THE MODEL OF "IMPERFECT COMPETITION" IN THE PIG FARMING MARKET: THE EXAMPLE OF UKRAINE

У статті досліджено специфіку функціонування ринку свинарства України крізь призму моделі недосконалої конкуренції, що проявляється у високій концентрації виробництва, домінуванні окремих вертикально інтегрованих компаній, бар'єрах входу для нових гравців, а також асиметрії доступу до інфраструктурних, технологічних і фінансових ресурсів. Така ринкова структура зумовлює посилення диференціації учасників ринку за рівнем конкурентоспроможності, доступом до збутових каналів, цінових переваг, обсягів реалізації, а також можливостей залучення державної та міжнародної підтримки. Встановлено, що вітчизняний ринок свинарства характеризується стабільною тенденцією до концентрації, падінням питомої ваги малих виробників, фрагментарністю інфраструктурного забезпечення, нестабільністю внутрішніх цін, недостатнім рівнем інноваційної активності та слабким розвитком кооперативних об'єднань. Обґрунтовано, що зниження рівня недосконалості конкуренції вимагає системного державного втручання, зокрема в частині посилення антимонопольного регулювання, прозорості процедур ринкового ціноутворення, доступу до ринкової інформації, розвитку кластеризації, горизонтальної кооперації та розширення програм фінансової підтримки. Окрему увагу приділено інституційним чинникам, які детермінують ефективність ринкової взаємодії: регуляторна спроможність держави, наявність стабільної законодавчої бази, інститути гарантування прав власності, участь громадських об'єднань і професійних асоціацій у формуванні ринкової політики.

The article explores the specifics of the functioning of Ukraine's pork market through the lens of the model of imperfect competition, which manifests itself in high production concentration, dominance of several vertically integrated companies, entry barriers for new players, and asymmetric access to infrastructure, technological, and financial resources. Such a market structure leads to increasing differentiation among market participants in terms of competitiveness, access to distribution channels, pricing advantages, sales volumes, and opportunities to attract state and international support. As a result, the position of small and medium-sized producers is weakened, the industry's dependence on a limited number of large corporations deepens, and the balance of the agri-food system is disrupted. The theoretical foundation of the study is based on the works of E. Chamberlin, J. Robinson, J. Tirole, and O. Williamson, who substantiated the key provisions of the theory of monopolistic and oligopolistic competition, the transaction cost approach, and the neo-institutional understanding of market constraints. The research methodology includes tools of structural analysis, content analysis of regulatory documents, empirical comparison of market indicators, as well as elements of expert assessment. It has been established that the domestic pork market is characterized by a steady trend toward concentration, a decrease in the share of small producers, fragmented infrastructure support, internal price instability, a low level of innovation, and an underdeveloped cooperative sector. These conditions distort market incentives, reduce the investment attractiveness of the industry, and create a lack of motivation to improve efficiency. It is argued that reducing the level of imperfect competition requires systemic state intervention, particularly in strengthening antitrust regulation, increasing transparency in market pricing procedures, improving access to market information, developing clusterization, promoting horizontal cooperation, and expanding financial support programs. Particular attention is paid to institutional factors that determine the effectiveness of market interaction: the regulatory capacity of the state, the presence of a stable legal

framework, institutions ensuring property rights, and the involvement of public organizations and professional associations in shaping market policy. The research findings can be used to form a new paradigm of agricultural policy aimed at enhancing the competitiveness of the sector, strengthening food security, and promoting the sustainable development of pig farming in Ukraine under wartime and post-war challenges.

Ключові слова: недосконала конкуренція, ринок свинини, концентрація виробництва, малі виробники, інституційні чинники, вертикальна інтеграція, антимонопольне регулювання, аграрна політика, агропродовольчий сектор, Україна.

Key words: imperfect competition, pork market, market concentration, small producers, institutional factors, vertical integration, antitrust regulation, agricultural policy, Ukraine, agri-food sector.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ринок свинини в Україні є одним із ключових сегментів національної агропродовольчої системи, відіграючи важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки, структурі сільськогосподарського виробництва та формуванні внутрішнього споживчого попиту. Упродовж останніх десятиліть спостерігається трансформація структури галузі, зумовлена як загальноекономічними процесами, так і специфічними умовами функціонування аграрного сектора. Значну роль у цій трансформації відіграли фактори інституційного характеру, політика державної підтримки, зміни у технологіях вирощування свиней, а також поведінка основних ринкових агентів.

Хоча ринок м'яса свинини формально є відкритим і конкурентним, на практиці його функціонування дедалі більше відображає риси недосконалої конкуренції. Це зумовлено нерівномірним розподілом ринкової влади між учасниками: з одного боку, великі вертикально інтегровані агрохолдинги контролюють значну частку виробництва, переробки та збуту, а з іншого — існує безліч дрібних і середніх фермерських господарств, які мають обмежений доступ до ресурсів, кредитування, технологій і логістичних каналів. Така структура ринку призводить до асиметрії інформації, нерівномірності прибутковості, цінових перекосів і кон'юнктурної вразливості окремих виробників.

У контексті зазначених особливостей особливої актуальності набуває застосування моделей недосконалої конкуренції — зокрема, олігополії, монополістичної конкуренції та ринків з бар'єрами входу. Ці моделі дозволяють краще зрозуміти механізми формування цін, розподілу ресурсів, впливу домінантних гравців на структуру витрат і доходів, а також на ефективність функціонування ринку в цілому. Відсутність повноцінного ринкового балансу між попитом і пропозицією посилює виклики для споживачів, для фермерів і для держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Огляд наукових публікацій засвідчує, що ринок свинарства в Україні характеризується ознаками недосконалої конкуренції, зокрема олігополізацією та домінуванням кількох великих інтегрованих компаній. У роботах українських дослідників (Свиноуса І., Мазуренко О.) наголошується на асиметрії доступу до ресурсів, нерівних ринкових умовах для дрібних і великих виробників, а також нестабільності цін. Зарубіжні автори (Porter, Carlton & Perloff) теоретично обґрунтовують подібні ринкові моделі як такі, що знижують ефективність ціноутворення та обмежують конкуренцію. Праці А. Підгорного та О. Рудич акцентують увагу на впливі вертикальної інтеграції та державної підтримки, яка часто посилює ринкову концентрацію. Загалом аналіз джерел підтверджує актуальність дослідження моделі недо-

сконолої конкуренції як інструменту пояснення структурних викривлень на ринку свинини в Україні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідити особливості функціонування ринку свинарства України в умовах недосконалої конкуренції, виявити основні ознаки олігополізації, асиметрії ринкової влади та їхній вплив на ефективність виробництва, ціноутворення й доступ малих виробників до ринку, а також обґрунтувати напрями удосконалення ринкового середовища з урахуванням принципів рівної конкуренції та сталого розвитку галузі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Недосконала конкуренція — це тип ринкової структури, в якій один або кілька учасників ринку (продавців чи покупців) мають здатність впливати на ціну, обсяг виробництва, якість продукції або бар'єри доступу до ринку. На відміну від моделі досконалої конкуренції, яка передбачає повну свободу входу та виходу з ринку, однорідність товару і велику кількість рівноправних гравців, у випадку недосконалої конкуренції ці умови суттєво порушуються.

Уперше системний науковий підхід до вивчення недосконалої конкуренції був запропонований Едвардом Чемберліном у праці "The Theory of Monopolistic Competition", де він підкреслив, що ринки з численними продавцями, які мають унікальні характеристики товарів, не є повністю конкурентними [1]. Джоан Робінсон у своїй фундаментальній роботі "The Economics of Imperfect Competition" паралельно розвивала концепцію ринкової влади, розширюючи аналіз на випадки монополії та дуополії [2].

Сучасні вчені, зокрема Жан Тіроль, запропонували більш глибоку аналітику поведінки фірм у середовищі недосконалої конкуренції, зокрема щодо формування цін, стратегій входу на ринок та впливу регуляторної політики. У своїй книзі "The Theory of Industrial Organization" він обґрунтував, що недосконала конкуренція — це не виняток, а радше типовий стан більшості сучасних ринків, де гравці активно використовують ринкову владу через інновації, брендинг, вертикальну інтеграцію чи цінову дискримінацію [3].

Крім того, згідно з підходами О. Вільямсона (неоінституціоналізм), ринкова влада є не лише

економічним явищем, але й інституційним — вона проявляється через контракти, транзакційні витрати, структури корпоративного управління [4].

Таким чином, недосконала конкуренція — це не лише відхилення від ідеалу, а реальний аналітичний інструмент для розуміння того, як функціонують сучасні ринки, зокрема агропродовольчі, де ключову роль відіграє структура власності, доступ до ринкової інформації, інституційні бар'єри та асиметрія впливу на ціни.

У сфері аграрного виробництва, зокрема на ринку свинини, моделі недосконалої конкуренції мають особливу значущість. Це пов'язано з низкою структурних, технологічних та інституційних характеристик, які зумовлюють порушення умов досконалої конкуренції. На практиці аграрні ринки рідко функціонують у чисто конкурентному середовищі — навпаки, саме недосконала конкуренція є типовою для більшості підсекторів сільського господарства.

Концентрація ринку свинини в Україні демонструє чіткі ознаки олігоцентричної структури, у якій кілька великих виробників формують значну частину товарної пропозиції [5]. За даними Державної служби статистики України станом на 2023 рік близько 20% підприємств забезпечували понад 65% загального обсягу товарної свинини, що яскраво свідчить про високий рівень ринкової концентрації. Такий дисбаланс між кількістю учасників і обсягом їхньої ринкової частки дає змогу говорити про наявність олігоцентричних властивостей ринку, де домінантні виробники володіють ціноутворювальною владою, доступом до критичних інфраструктур та каналів збуту.

Так, індекс концентрації CR4 на українському ринку свинини, перевищує 50%, що перевищує поріг для класифікації ринку як олігополістичного. ТОП-5 свиногомплексів контролюють не лише первинне виробництво, але й переробку та збут, що свідчить про високий рівень вертикальної інтеграції. Аналіз структури ринку також показує, що середній і малий сектор фермерських господарств формує лише 30-35% товарного обсягу, при цьому їхня частка у доданій вартості значно нижча через обмеженість доступу до інфраструктури, слабкі переговорні позиції та залежність від посередників.

Згідно з класичними положеннями теорії олігополії, які розробили О. Курно, П. Свізі та Е. Чемберлін, ринок із кількома великими грав-

цями має такі ознаки: цінова стабільність при одночасній можливості нецінової конкуренції; взаємозалежність стратегій: великі гравці змушені враховувати реакцію конкурентів на свої дії; бар'єри для нових учасників, пов'язані з масштабом виробництва, доступом до капіталу та мережами дистрибуції [6].

Ці ознаки в повному обсязі проявляються на ринку свинини України. Великі гравці не тільки формують ціну через домінування в обсягах поставок, але й активно впливають на поведінкові моделі інших учасників, встановлюючи "стандарты ринку" — через вимоги до якості, обсягу та регулярності поставок.

Наслідки ринкової концентрації: зменшення конкуренції на рівні закупівель: малі виробники змушені знижувати ціни, щоб реалізувати продукцію через посередників; інституційна вразливість фермерського сектору: великі гравці мають вплив на формування галузевих політик через бізнес-асоціації та лобізм; монополізація послуг: забійні підприємства і холодильні склади часто належать великим холдингам, що не завжди допускають сторонніх користувачів; асиметрія у доступі до зовнішніх ринків: лише великі компанії мають ресурси для сертифікації та експорту.

Таким чином, високий рівень концентрації на ринку свинини в Україні не лише впливає на цінову динаміку, але й формує структурні виклики для державної аграрної політики. Зменшення частки незалежних фермерів у системі збуту призводить до соціально-економічного поляризування сільських територій, що вимагає перегляду підходів до підтримки конкуренції та розвитку кооперативних форм господарювання.

Сучасні тенденції розвитку ринку свинини в Україні демонструють тривалий процес маргіналізації дрібного та середнього виробника, зумовлений поєднанням економічних, технологічних та інституційних бар'єрів. У контексті зростаючих вимог до якості, простежуваності походження продукції, ветеринарної безпеки й участі в організованих каналах збуту, домашні господарства та малі фермери поступово втрачають свою конкурентоспроможність.

Основні чинники витіснення: високі транзакційні та виробничі витрати: забезпечення біобезпеки потребує значних інвестицій. За даними FAO, лише мінімальний набір біозахисних заходів для невеликої ферми може коштувати від 100 до 150 тис. грн щорічно;

витрати на сертифікацію відповідно до стандартів ЄС (HACCP, ISO 22000), необхідну для участі в офіційних мережах збуту, часто перевищують можливості малого виробника; кормова база для дрібних господарств менш стабільна і дорожча через відсутність ефекту масштабу; великі підприємства, на томість, мають власне комбікормове виробництво або контрактні поставки за нижчими цінами; логістика і транспортування м'яса з віддалених сільських районів до забійних пунктів або ринків є економічно не вигідною для невеликих партій товару; недоступність організованого ринку: дрібні виробники переважно не мають змоги укласти довгострокові контракти з торговельними мережами чи переробниками, оскільки не відповідають вимогам щодо обсягу, стабільності поставок і простежуваності продукції; через відсутність власних потужностей для забою, охолодження та фасування, багато малих фермерів змушені продавати продукцію посередникам — зазвичай за 20—30% нижчою ціною, ніж отримують великі компанії за ті ж обсяги м'яса; ринки свинини у великих містах і центрах переробки фактично замкнені на логістичні ланцюги великих холдингів, де "чужий" товар без контрактної прив'язки не має доступу [7].

У 2023 р. кількість домогосподарств, які утримують свиней для продажу, скоротилася більш ніж на 20% у порівнянні з 2018 р., тоді як обсяги великих свиногомплексів зросли на 12—15%. Частка домашніх господарств у загальному виробництві свинини скоротилася з понад 50% у 2010 р. до менш ніж 35% у 2023 р.

Згідно з даними Держстату, середня рентабельність виробництва свинини в агрохолдингах у 2022 р. становила 9—12%, тоді як у фермерських господарствах — менше 3%, а в особистих селянських господарствах — негативна.

Таким чином, витіснення дрібного виробника з ринку свинини є не лише економічним процесом, а й структурною проблемою, яка підриває ринкову різноманітність, соціальну стабільність у селі та довгострокову стійкість агропродовольчої системи. Це потребує цільової політики підтримки кооперації, субсидування витрат на сертифікацію, розвиток локальних м'ясопереробних потужностей і логістики.

У структурі українського ринку свинини великі аграрні компанії, зокрема вертикально інтегровані агрохолдинги, відіграють домінан-

тну роль, не лише формуючи основну частку товарної пропозиції, а й активно впливаючи на ринкову кон'юнктуру [8]. Їхня поведінка характеризується особливостями, притаманними олігополістичному середовищу, де стратегічна взаємозалежність між провідними гравцями доповнюється можливістю впливу на ціну та обсяги ринку в цілому.

Серед основних інструментів, за допомогою яких великі компанії формують ринкову поведінку, варто виділити: координацію пропозиції. Учасники ринку з великою часткою виробництва мають можливість узгоджено контролювати обсяги реалізації продукції, стримуючи надлишкову пропозицію у періоди падіння цін. Така тактика дозволяє підтримувати стабільність цінового рівня на вигідних для великих компаній умовах; регулювання сезонних виводів на ринок. Великі підприємства мають технічні й фінансові можливості для управління ритмічністю відгодівлі та забою свиней. Завдяки цьому вони можуть затримувати або пришвидшувати поставки, підлаштовуючись під сприятливу ринкову ситуацію. У результаті виникає штучне коливання пропозиції, що впливає на рівень закупівельних цін; демпінгова цінова стратегія. У регіонах із високою концентрацією малих і середніх виробників великі компанії іноді застосовують штучно занижені ціни на свинину, зокрема у контрактах із переробниками або оптовими покупцями. Така стратегія, хоч і короткостроково знижує маржу для холдингів, дозволяє витіснити дрібних конкурентів, які не здатні підтримувати збиткове виробництво. Нині понад 40% малих фермерів повідомили про випадки, коли великі постачальники знижували ціни нижче собівартості в регіоні, що призводило до неможливості реалізації продукції дрібними гравцями.

Таку поведінку можна пояснити в межах теорії олігополії. Зокрема, модель "ламаної кривої попиту" П. Свізі демонструє, що в умовах олігополії ціни незначно змінюються вгору, але знижуються більш агресивно — що відповідає демпінговій стратегії [9]. Також варто згадати концепцію цінового лідерства, коли один із великих гравців диктує ринкові умови, а решта пристосовується, уникнувши явної змови, але зберігаючи контроль над ціноутворенням.

З погляду неоінституціональної теорії, така ринкова поведінка зумовлена також транзакційною економією: великі гравці зменшують ризики невизначеності за рахунок

контролю не лише виробництва, а й збуту та логістики.

Наслідки для ринку: скорочення конкуренції: малим виробникам складно підтримувати цінову боротьбу, особливо без доступу до фінансування чи контрактної підтримки; зниження цінової прозорості: великі компанії встановлюють індивідуальні ціни для різних покупців, уникаючи публічного озвучення умов; формування регіональних монополій: в окремих областях одна або дві компанії контролюють до 70% усіх поставок; залежність від внутрішньої вертикальної інтеграції: великі гравці рідко співпрацюють із незалежними фермерськими господарствами, що унеможлиблює їхній доступ до масштабних каналів збуту.

Таким чином, поведінка великих виробників на ринку свинини в Україні носить стратегічно контрольований характер, де пріоритетом є утримання ринкової влади, а не конкуренція за рахунок ефективності. Це створює непропорційні переваги, що веде до структурного витіснення малих учасників, зниження загальної конкуренції та обмеження розвитку відкритого ринку.

Один із ключових чинників, що формує структуру недосконалої конкуренції на ринку свинини, — це високі бар'єри входу, які істотно обмежують можливості нових гравців увійти до галузі та конкурувати на рівних умовах із вже усталеними виробниками. На відміну від досконалого конкурентного середовища, де нові учасники можуть вільно входити та виходити з ринку, у свинарській галузі домінують структурні, фінансові, технологічні та регуляторні перешкоди.

Передусім, інвестування в сучасне високоефективне свинарське господарство вимагає значних стартових капіталовкладень. За оцінками аналітиків, для побудови ферми на 5 тис. голів необхідно інвестувати від 30 до 70 млн грн, залежно від рівня автоматизації, наявності власної кормової бази, систем біобезпеки та логістики. Створення малого господарства з замкненим циклом виробництва на 500 голів обійдеться у 5—8 млн грн, що є непідйомною сумою для більшості потенційних фермерів без зовнішньої підтримки [10].

Додатковими бар'єрами виступають: високі вимоги до біобезпеки, ветеринарного контролю та простежуваності походження продукції, що особливо актуально в умовах періодичних спалахів африканської чуми свиней (АЧС). Дотримання цих вимог потребує

не лише технологій, а й постійного нагляду фахівців, що зумовлює додаткові витрати; необхідність сертифікації продукції за стандартами HACCP, ISO, а також адаптації до вимог ритейлу або експортерів, що потребує юридичного супроводу, реєстраційних процедур, навчання персоналу тощо; доступ до каналів збуту, які в Україні часто монополізовані великими холдингами [11]. Нові виробники без сформованих контрактів або без кооперативної форми об'єднання мають дуже обмежені можливості реалізовувати продукцію за ринковими цінами; регуляторне навантаження, пов'язане з отриманням дозволів на земельні ділянки, екологічні погодження, інспекції Держпродспоживслужби тощо, також створює ризик зволікання чи додаткових витрат, що особливо болісно для невеликих гравців.

Сукупно ці бар'єри утворюють ситуацію, у якій ринок свинини фактично "закритий" для нових незалежних учасників, якщо вони не мають доступу до державної підтримки, грантових або кредитних програм, або ж не включені в кооперативні структури, які здатні акумулювати ресурси, надавати технічну допомогу й забезпечувати збут.

З теоретичної точки зору, такі бар'єри входу є ознакою структурної олігополії, як це описано в класичних моделях Баумоля, Панзара і Вілліга. Навіть без явної монополії, високі витрати входу і невизначеність прибутку стримують нових учасників, обмежуючи динаміку оновлення галузі та знижуючи конкуренцію.

Як наслідок, український ринок свинини з кожним роком стає все більш концентрованим і менш доступним для малого бізнесу. Це загрожує втратами для сільських територій, зменшенням різноманіття виробників, а також втратою гнучкості аграрної системи, яка є особливо критичною в умовах воєнних ризиків, логістичних збоїв і зовнішніх шоків.

Державна політика підтримки аграрного сектору України, зокрема галузі свинарства, залишається несистемною, фрагментованою і часто незбалансованою, що підсилює наявну ринкову нерівність. Незважаючи на офіційні заяви про пріоритетний розвиток фермерства, практична реалізація державних програм переважно орієнтована на великі аграрні компанії, які мають організаційний, адміністративний та фінансовий ресурс для участі в конкурсах, отримання дотацій, оформлення сертифікацій або залучення пільгових кредитів.

Однією з головних проблем є нерівний доступ до фінансових інструментів підтримки. Грантові програми, субсидії та компенсації, як правило, супроводжуються вимогами щодо складної звітності, проходження фінансового аудиту, підтвердження кредитоспроможності чи наявності заставного майна. Більшість дрібних фермерів, які працюють за спрощеною системою оподаткування, не ведуть бухгалтерії в повному обсязі, не мають сертифікатів відповідності або достатнього обсягу фінансових ресурсів, тому фактично виключені з участі в таких програмах.

Окрему проблему становить відсутність ефективної дорадчої системи, яка б забезпечувала дрібних виробників інформаційною, юридичною та консультаційною підтримкою. Брак доступу до якісної інформації, складність процедур подання на участь у програмах, відсутність допомоги при підготовці документів та нерозвинені цифрові сервіси — все це перетворюється на реальні бар'єри, особливо для сільських виробників без технічної підтримки.

Така нерівність підсилюється і через інституційну неспроможність місцевих органів влади координувати аграрну політику на регіональному рівні. В умовах воєнного часу, коли багато громад втратили фінансову самостійність або зазнали значних руйнувань, централізоване фінансування не доходить до малих господарств у регіонах, які цього потребують найбільше.

У теоретичному контексті ця ситуація пояснюється через підхід неоінституціональної економіки. Теорія транзакційних витрат та концепція обмеженої раціональності вказують, що ефективність доступу до державних ресурсів залежить не лише від ринкової позиції суб'єкта, а й від його інституційної здатності взаємодіяти з адміністративною системою. Великі аграрні компанії мають окремі підрозділи, що займаються супроводом грантів, підготовкою проєктів і виконанням вимог, тоді як фермер змушений самостійно вирішувати усі завдання — від вирощування до документообігу.

У контексті свинарства це призводить до ситуації, коли дрібні виробники не мають змоги модернізувати виробництво, впроваджувати замкнені цикли, проходити сертифікацію чи виходити на організовані ринки [12]. Натомість зростає їхня залежність від неформальних каналів збуту, знижується якість продукції та ускладнюється контроль за епізоотичною ситуацією. У довгостроковій перспективі така

політика сприяє зникненню фермерських господарств як самостійної ланки агровиробництва.

Таким чином, сучасна державна політика не лише не компенсує структурну нерівність, що склалася на ринку свинини, але й поглиблює її. Для виправлення ситуації необхідне створення окремих цільових інструментів підтримки фермерських господарств: мікрогрантів зі спрощеною процедурою подання, державних програм розвитку кооперації, цифрових сервісів супроводу заявок та інвестицій у відновлення аграрної дорадчої служби. Без перегляду підходів до підтримки агросектору подальша концентрація ринку стане не лише економічною, а й соціальною загрозою для сільської України.

Успішне функціонування ринку свинини в різних країнах світу демонструє, що ринкова ефективність і конкуренція не виникають стихійно. Вони потребують інституційного підґрунтя, регуляторного супроводу та політичної волі. Досвід країн ЄС, США та Польщі показує, що за правильної державної політики малі виробники можуть не лише зберегти свою присутність на ринку, а й стати важливою частиною продовольчої системи. Для України, яка сьогодні зіштовхується з концентрацією ринку, витісненням фермерів і слабким антимонопольним наглядом, цей досвід є вкрай важливим [13].

У країнах Європейського Союзу особливо роль відіграє розвиток фермерських кооперативів. У таких країнах, як Франція, Нідерланди, Данія, Італія, кооперативи стали ключовими агентами ринку: вони об'єднують тисячі виробників, акумулюють продукцію, забезпечують зберігання, забій, переробку та продаж. За даними Європейської комісії (DG AGRI), станом на 2022 рік через сільськогосподарські кооперативи реалізується понад 50% продукції агросектору ЄС, а в деяких країнах цей показник перевищує 70%. У тваринницькому секторі, зокрема у свинарстві, такі кооперативи як Cooperl Arc Atlantique (Франція) чи Danish Crown (Данія) стали повноцінними ринковими гравцями з власними експортними каналами, брендами та маркетинговою стратегією. Вони не тільки укрупнюють пропозицію, а й надають фермерам стабільні контракти, захищаючи їх від цінових коливань. Така модель дозволяє дрібним виробникам ефективно співіснувати з великими агрохолдингами без втрати прибутковості та ринкової автономії [14]. Для України цей досвід

показує, що державна підтримка кооперативних структур — не благодійність, а економічно обґрунтована політика з підвищення ринкової справедливості.

Іншим прикладом є Сполучені Штати Америки, де традиційно розвинений жорсткий антимонопольний контроль. Американський ринок свинини має високий рівень концентрації — близько 80% м'ясопереробки зосереджено у чотирьох компаніях: Tyson Foods, JBS USA, Smithfield Foods і Cargill. Проте державна політика активно стримує зловживання з боку цих корпорацій. Так, у 2022 році за ініціативи адміністрації США та за підтримки USDA був прийнятий інвестиційний пакет на суму \$1 млрд для підтримки малих і середніх м'ясопереробних підприємств, які зможуть скласти конкуренцію гігантам. Також було ініційовано розслідування цінових маніпуляцій на ринку м'яса з боку FTC (Federal Trade Commission) [15]. Крім того, USDA щотижня публікує Market News Reports, які містять прозору інформацію про закупівельні та роздрібні ціни, обсяги забою, маржу переробки тощо. Така прозорість дозволяє фермерам мати рівну інформацію з великими компаніями та ефективніше відстоювати свої економічні інтереси. Цей досвід особливо важливий для України, де ринок свинини фактично не регулюється у частині протидії змовам, демпінгу чи вертикальній інтеграції з монопольним ефектом.

Третій приклад — Польща — є надзвичайно релевантним для України. У 1990-х роках польський агросектор, як і український, складався з великої кількості малих господарств з низькою продуктивністю. Проте завдяки цілеспрямованій політиці підтримки сімейного фермерства, Польщі вдалося не лише зберегти їх, а й зробити їх основою агропродовольчої безпеки. Ключовими інструментами стали прямі субсидії в рамках Спільної аграрної політики ЄС, що доповнювалися програмами модернізації, дотаціями на утримання тварин, пільговим оподаткуванням, а також маркетинговою підтримкою через бренд "Produkt Polski" [16]. У галузі свинарства польська держава також підтримала створення національної системи біобезпеки для дрібних ферм, надаючи гранти на реконструкцію старих приміщень, встановлення санітарних зон і модернізацію господарств. Як результат, Польща утримує багатопольярну аграрну структуру, де, за даними ARiMR (Агентство реструктуризації та модернізації сільського господарства), понад 80%

тваринницьких господарств — це малі ферми, які отримують державну допомогу, включно з доступом до ринків, переробки й експорту.

Аналітичне порівняння цих моделей демонструє, що ефективний ринок — це завжди ринок із регуляторною рамкою, яка не допускає монополізації, забезпечує інформаційну прозорість і підтримує слабкіші економічні ланки. Для України важливо не копіювати окремі інструменти, а враховувати системність підходів, зокрема: розвиток кооперації (як у ЄС), антимонопольне законодавство з прозорим моніторингом (як у США), соціально орієнтовану підтримку місцевого фермерства (як у Польщі). Без цього ринок свинини в Україні залишатиметься поляризованим, малодоступним і нестійким.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Сучасний ринок свинини в Україні поступово наближається до олігополістичної моделі, у якій кілька великих вертикально інтегрованих компаній визначають цінову, виробничу та логістичну політику. Така структура ринку супроводжується витісненням дрібних і середніх виробників на периферію, звуженням їхніх можливостей реалізації продукції, зниженням конкурентоспроможності та загостренням соціально-економічної нерівності в аграрному секторі. У результаті формується модель недосконалої конкуренції, яка гальмує розвиток м'ясної галузі, знижує ефективність розподілу ресурсів і перешкоджає досягненню продовольчої стабільності.

Недосконала конкуренція на ринку свинини проявляється через концентрацію виробництва в руках кількох великих компаній, бар'єри входу для нових гравців, нерівний доступ до каналів збуту, інформаційну асиметрію та монопольний контроль над переробкою і логістикою. Така ситуація створює викривлення ринкових сигналів, обмежує інноваційний розвиток дрібного фермерства та знижує гнучкість продовольчої системи в умовах кризи чи війни.

Подолання цих викликів потребує комплексних та послідовних заходів на рівні державної економічної політики. Насамперед необхідним є запровадження рівноправної підтримки всіх форм аграрного господарювання. Державні дотації, гранти та пільгове кредитування не повинні бути виключно інструментом посилення позицій великих агровиробників. Вони мають бути доступними також для сімейних

фермерських господарств, малих підприємств і кооперативів — з урахуванням їхньої обмеженої інституційної спроможності.

Важливою складовою ефективного ринку має стати активне стимулювання розвитку горизонтальної кооперації. Саме кооперативи можуть стати інструментом об'єднання виробників для спільного користування інфраструктурою, формування гуртових партій продукції, участі у контрактах з переробниками та торговельними мережами. Досвід країн ЄС підтверджує, що кооперація дозволяє фермерам діяти на рівних умовах з великими компаніями та знижувати трансакційні витрати.

Крім того, ринок свинини в Україні потребує суттєвого посилення антимонопольної політики. Необхідно забезпечити ефективний контроль за концентрацією власності, запровадженням цінових змов, вертикальною інтеграцією з виключенням інших учасників ринку. Антимонопольний комітет України має отримати повноваження не лише виявляти порушення, але й впливати на процеси злиття, поглинання та розподілу ринкової влади.

Окремим пріоритетом має стати забезпечення прозорості ціноутворення та вільного доступу до ринкової інформації. Дрібні виробники повинні мати доступ до відкритих цифрових платформ з актуальними закупівельними цінами, аналітичними оглядами, біржовими котируваннями та прогнозами. Це дозволить скоротити інформаційну асиметрію та зменшити залежність від посередників.

Таким чином, лише за умови формування справжнього конкурентного середовища — із залученням кооперації, справедливою підтримкою фермерства, ефективним антимонопольним наглядом і прозорістю ринку — свинарство в Україні зможе перетворитися на потужний драйвер продовольчої безпеки, зайнятості у сільській місцевості та сталого аграрного розвитку в посткризовий період. Реформування ринку свинини має стати не лише економічним, а й соціальним пріоритетом аграрної політики держави.

Література:

1. Chamberlin E. H. The Theory of Monopolistic Competition: A Re-orientation of the Theory of Value. Cambridge (MA): Harvard University Press, 1933. 241 p.
2. Robinson J. The Economics of Imperfect Competition. London: Macmillan, 1933. 352 p.
3. Tirole J. The Theory of Industrial Organization. Cambridge (MA): The MIT Press, 1988. 479 p.

4. Williamson O. E. The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting. New York: Free Press, 1985. 450 p.

5. Копитець Н. Г. Сучасний стан та тенденції розвитку ринку свинини в Україні. Економіка АПК. 2018. № 11. С. 44—54.

6. Мадзігон В. Місце і роль олігополії на розвиток підприємництва в ринковій економіці. Молодь і ринок. 2012. № 1. С. 41—47.

7. Мазуренко О. В. Промислове свинарство в умовах сучасного ринку. Економіка АПК. 2016. № 8. С. 27—32.

8. Приймук О. Р., Устинович Н. В., Ярошок В. М. Дослідження та прогнозування ринку споживання поголів'я свинини. Менеджмент та підприємництво: тренди розвитку. 2019. № 1. С. 101—108.

9. Sweezy P. M. The Theory of Capitalist Development: Principles of Marxian Political Economy. New York: Monthly Review Press, 1942. 398 p.

10. Гнатишин А. Б. Проблеми ефективного розвитку свинарства України. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2019. № 4. С. 80—84.

11. Свиноус І. В., Гура А. М. Сучасні тенденції виробництва продукції свинарства в Україні. Сталий розвиток економіки. 2013. № 5. С. 5—10.

12. Свиноус І. В., Підгорний А. В. Сучасний стан та проблеми виробництва продукції свинарства в сільськогосподарських підприємствах України. Інноваційна економіка. 2014. № 6. С. 77—81.

13. Ібатуллін М. І. Державна підтримка свинарства в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Сталий розвиток економіки. 2016. № 4 (33). С. 15—19.

14. Рудич О. О., Ібатуллін М. І., Підгорний А. В. Економічні засади виробництва продукції свинарства в сільськогосподарських підприємствах в аспекті екологічних вимог. Економіка та управління АПК. 2018. № 1. С. 95—103.

15. Захарченко О. В. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку галузі свинарства в умовах кризи. Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2015. № 4. С. 183—191.

16. Гнатишин А. Б. Тенденції галузі свинарства в організаційній структурі аграрного виробництва. Інфраструктура ринку. 2019. № 33. С. 160—165.

References:

1. Chamberlin, E.H. (1933), The Theory of Monopolistic Competition: A Re-orientation of the Theory of Value, Harvard University Press, Cambridge (MA), USA.

2. Robinson, J. (1933), The Economics of Imperfect Competition, Macmillan, London, UK.

3. Tirole, J. (1988), The Theory of Industrial Organization, The MIT Press, Cambridge, USA.

4. Williamson, O.E. (1985), The economic institutions of capitalism: Firms, markets, relational contracting, Free Press, New York, USA.

5. Kopytets, N.H. (2018), "Current state and development trends of the pork market in Ukraine", Ekonomika APK, vol. 11, pp. 44—54.

6. Madzihon, V. (2012), "The place and role of oligopoly in the development of entrepreneurship in a market economy", Molod' i rynek, vol. 1, pp. 41—47.

7. Mazurenko, O.V. (2016), "Industrial pig production in today's market", Ekonomika APK, vol. 8, pp. 27—31.

8. Pryjmuk, O.R. Ustynovych, N.V. and Yaroshok, V.M. (2019), "Research and forecasting of the pork consumption market", Menedzhment ta pidpriemnytstvo: trendy rozvytku, vol. 1, pp. 101—108.

9. Sweezy, P.M. (1942), The Theory of Capitalist Development: Principles of Marxian Political Economy, Monthly Review Press, New York, USA.

10. Hnatyshyn, L.B. (2019), "Problems of effective development of pig farming in Ukraine", Derzhava ta rehiony. Seria: Ekonomika ta pidpriemnytstvo, vol. 4, pp. 80—84.

11. Svnous, I.V. and Hura, A.M. (2013), "Current trends in pig production in Ukraine", Stalyj rozvytok ekonomiky, vol. 5, pp. 5—10.

12. Svnous, I.V. and Pidhornyj, A.V. (2014), "The current state and problems of pig production in agricultural enterprises of Ukraine", Innovatsijna ekonomika, vol. 6, pp. 77—81.

13. Ibatullin, M.I. (2016), "State support for pig farming in Ukraine: current state and development prospects", Stalyj rozvytok ekonomiky, vol. 4(33), pp. 15—19.

14. Rudych, O.O. Ibatullin, M.I. and Pidhornyj, A.V. (2018), "Economic principles of pig production in agricultural enterprises in terms of environmental requirements", Ekonomika ta upravlinnia APK, vol. 1, pp. 95—103.

15. Zakharchenko, O.V. (2015), "Current state, problems and prospects for the development of the pig industry in times of crisis", Visnyk KhNAU. Seria: Ekonomichni nauky, vol. 4, pp. 183—191.

16. Hnatyshyn, L.B. (2019), "Trends in the pig industry in the organizational structure of agricultural production", Infrastruktura rynku, vol. 33, pp. 160—165.

Стаття надійшла до редакції 06.08.2025 р.